

אדמה משוגעת

למרות חולשותיו, "יהודית או דמוקרטית" הוא מחקר חשוב על הממשל הצבאי, פרק אפל בהיסטוריה של מדינת ישראל

עיון

עדי אנגרט

יהודית או דמוקרטית

אריה דיין

הוצאת מאגנס, 252 עמודים

דפרו של אריה דיין הוא תיאור מקיף ומפורט של הממשל הצבאי שהוטל על הפלסטינים בישראל מקום המדינה ועד 1966. מפלגות מש-מאל, והחל מנקודה מסוימת גם מימין, נלח-מו למען ביטול הממשל הצבאי, ודיין מביא את סיפורו. הספר חשוב לא רק כמסמך היסטורי אלא גם כתזכורת לכך שאופוזיציה אפקטיבית יכולה לשנות גם את מה שנתפש כסדרי עולם.

זה ספרו השני של דיין, עיתונאי ותיק, אחרי הפסקה ארוכה (את ספרו הראשון, על תנועת ש"ס, פירסם ב-1999). ב"יהודית או דמוקרטית", המבוסס על הדוקטורט שלו, דיין עוסק בנושא שיש לו איתו היכרות אינטימית: התגוששות מפלגות הש-מאל מפ"ם ומק"י, בינן ובין עצמן וכן בינן למפא"י, במאבק לביטול הממשל הצבאי.

דיין מתאר תחילה את מטרותיו של הממשל הצבאי. הראשונה: השתלטות על אדמות הפלסטינים, ובפרט אלו של "הפליטים הפנימיים" – אותם פלסטינים שעזבו במהלך 1947-1948 את בתם, אבל נשארו בתוך גבולות ישראל. מדינת ישראל לקחה את אדמתם של אזרחים בלי כל כוונה להחזיר אותה, והשתמשה בממשל הצבאי כנגד אזרחיה שלה, כדי למנוע את חזרתם לאדמתם הפרטית. לפי דיין, למפ"ם ולאחזדות העבודה היו אינטרסים סותרים בעניין זה: מצד אחד, הם ייצגו את האינטרסים של הקיבוצים, שרצו לקבל עוד אדמות, גם על חשבון הפלסטינים, ומצד שני, היו מחויבים אידיאולוגית לעיקרון של "אחוות עמים". המטרה השנייה קשורה לצורך להגביל כניסת ערבים לעבוד בערים היהודיות, כדי להשאיר את המשק פנוי למהגרים יהודים שהגיעו לארץ. זה נעשה בין היתר באמצעות משטר היתרי התנועה שהפעיל הממשל הצבאי: כדי לצאת ממקום מושבם ולעבוד בערים היהודיות נדרשו הפלסטינים להחזיק ברישיון תנועה, מצב שיצר תלות במושלים הצבאיים, וגם פתח פתח לשחיתות מצד המושלים וסייעניהם, "המוכתארים" הפלסטינים שקישרו בין הממשל הצבאי לאוכלוסייה.

המטרה השלישית היתה כרוכה בצורך בשליטה פוליטית של מפא"י בפלסטינים אזרחי ישראל כדי לגייס את קולותיהם. מפא"י עשתה זאת בעזרת מה שמכונה "רשימות הלויין", מפלגות שהתמודדו לכנסת שלא כחלק ממפא"י, אך היו ערושות דבריה לכל דבר ועניין ואף הצביעו בעד הממשל הצבאי בהודמנויות שונות. כמובן

שגם המפלגות האחרות ניסו לגייס את קולות החרים הפלסטינים. מק"י עשתה זאת על ידי התנגדות לממשל הצבאי ותמיכה בזכויות הפלסטינים; מפ"ם ניסתה לגייס את קולות הפלסטינים באופן צולע למדי, שכן תחילה ניסתה לפעול בדור מה למפא"י באמצעות רשימת לוויין, ולאחר מכן קיבלה חברים ערבים לשורותיה.

במחצית השנייה של שנות ה-50 התרחשה הצטרפות של נסיבות, שלטענת דיין איפשרה לדעת הקהל לנטות כנגד הממשל הצבאי. ב-29 באוקטובר 1956 נרצחו עשרות מתושבי כפר קאסם שאיחרו להגיע לבתייהם לפני העוצר שהטיל הממשל הצבאי (בגלל מלחמת סיני) והוקדם ללא ידיעתם. תחילה הוטלה צוורה מלאה על דבר הטבח, אולם עם היוודעו בציבור יצר הוועד גלים שטילטלו גם את הממשל הצבאי, שהיה אז כשיא כוחו. הטבח נתפש כסימן של ברבריות שבין האזרחים לה גם הממשל הצבאי, אשר גרם לדה-הומניזציה של הפלסטינים. הדבר יצר תהליך אשר סופו מתואר על ידי דיין כך: "פרט לבן-גוריון ולתומכיו החולכים ומתמערבים בצמרת מפא"י, כל המערכת הפוליטית הבינה כבר בסוף 1961 שהממשל הצבאי מיצה את ייעורו ולכן אין עוד צורך בהמשך קיומו: קרקעותיהם של הפליטים הפנימיים כבר נתפסו, המשק היה זקוק עכשיו לכוח העבודה הערבי, והאוכלוסייה הערבית כבר התגברה על הפחד והיראה שאפיינו בעבר את יחסה כלפיו". כלומר, טבח כפר קאסם כאירוע מכונן השתלב עם היעלמות סיבות העורר מק להשלטת הממשל הצבאי.

מדוע, אם כן, נמשך הממשל הצבאי עוד כמעט עשר שנים? ראשית, מסביר דיין, בשל הצורך להשתלט על אדמות הפלסטינים בגליל, ובאופן ספציפי יותר – להשיג את האדמה שנדרשה להקמת העיר כרמיאל על שטחים שהיו שייכים לכפרי הסביבה. ושנית, בגלל התנגדותו הנחרצת של בן-גוריון, שאיים להתפטר אם יבוטל הממשל הצבאי. היכולת של בן-גוריון להטיל את מוראו ולהשליט את רצונו על כל שאר המערכת הפוליטית מזכירה במידה רבה את הסיטואציה שבה אנחנו נתרנים כיום, אף שאין להשוות את אפס הפעילות של האופוזיציה בימינו לפעולה של מתנגדי בן-גוריון דאז, גם אם לא היתה נחושה במיוחד.

למרות חשיבותו של הספר אין להתעלם משתי חולשות עיקריות שלו. דיין עושה שימוש במקורות ראשוניים עשירים, אך הוא כמעט אינו מתייחס לעיסוק הגובר בשנים האחרונות בממשל הצבאי יצאו כאן לאחרונה כמה וכמה סרטים, ספרים ומאמרים בנושא – למשל הסרטים "המושל" של דנאל אל-פלג ו"דגל שחור" של אילת הלר, וכן מספר מאמרים בקובץ "התיישבות והתנגדות בישראל/פלסטין" מ-2023 – אך אין להם זכר אצל דיין. חורגת לשנת השנייה של הספר היא הטון האקדמי היבש של הפרקים הארוכים והטענות המרוגזות באופן מסווג בהתאם לזרזון האקדמי המקובל. כל זה מעלה שאלה עקרונית: מהו, אם כן, ההבדל בין ספר ובין דוקטורט שלא פורסם, בעולם שבו כל הקבצים ומינים באופן דיגיטלי, וקנייה של ספרי עיון מהסוג הזה בחנויות ממלא זניחה.

גם כך, כאמור, ספרו של דיין הוא פרק חשוב בהתפתחות הכתיבה על הממשל הצבאי, פרק אפל בתולדות מדינת ישראל שראוי לחשוף, וראוי כי העיולות שיצר – חלקן מלוות עד היום את הציבור הפלסטיני בישראל – יוכרו ויתקנו. ■